

ALEKSANDRA SZYMAŃSKA

ORCID: 0000-0003-0569-3005

Uniwersytet Wrocławski
aleksandra.kaczmarczyk@uwr.edu.pl

Życie i twórczość Antoniusa de Butrio

Wprowadzenie

Polska w momencie przyjęcia chrześcijaństwa weszła w obszar oddziaływania prawa kanonicznego. Reguły tego prawa, normujące zasady życia chrześcijańskiego, stały się jednym z czynników kształtujących polską kulturę prawną. Wpływ na tę kulturę miały również kontakty ze szkołami włoskimi, które nie zakończyły się po utworzeniu Akademii Krakowskiej. Odbywane w dobie średniowiecza i renesansu peregrynacje polskich studentów do takich ośrodków jak Bolonia, Padwa, Florencja czy Ferrara przyczyniały się do rozprzestrzeniania znajomości prawa kanonicznego na naszych ziemiach¹. Powszechne prawo kanoniczne i związana z nim literatura kanonistyczna miały niewątpliwy wpływ na rozwój prawa kościoła polskiego². Jednym z włoskich kanonistów, którego twórczość przyczyniła się do rozwoju nauki, a umiejętności dydaktyczne wysoko oceniano, był żyjący na przełomie XIV i XV wieku Antonius de Butrio (Antonio da Budrio), autor chętnie czytanych i stosowanych w szkołach pism egzegetycznych z zakresu prawa kanonicznego. Jego dzieła były znane także w Polsce, gdzie księgozbiory rozmaitych bibliotek od XIII wieku systematycznie się powiększały, między innymi za sprawą wspomnianych wyżej zagranicznych wypraw po wiedzę³. Twórczość Butrigariususa obejmowała również traktaty oraz *consilia*, był on bowiem doradcą

¹ Zob. T. Pawluk, *Z zagadnień kanonistyki polskiej*, „Prawo kanoniczne” 19, 1976, nr 3–4, s. 157. Tam też ogólnie o czynnikach rozszerzania się znajomości prawa kanonicznego w dawnej Polsce, s. 156–161.

² Zob. A. Vetulani, *W sprawie skatalogowania pomników powszechnego prawa kanonicznego i literatury kanonistycznej, zachowanych w bibliotekach polskich*, „Nauka Polska” 17, 1933, s. 226.

³ T. Pawluk, *Z zagadnień...*, s. 156.

w sprawach prawnych, słynącym z zawodowej dokładności⁴. Niniejsze opracowanie powstało w ramach kompleksowych badań nad poradami prawnymi i ich autorami tworzącymi w epoce średniowiecza i w czasach wczesnonowożytnych. Celem artykułu jest przybliżenie sylwetki i twórczości tego kanonisty⁵, szczytającego się także znajomością prawa rzymskiego, które rzadziej może było przedmiotem jego dociekań naukowych i opracowań, niż miało to miejsce w przypadku innych współczesnych mu kanonistów takich jak Panormitanus (1386–1445) czy Francesco Zabarella (1360–1417)⁶. Jego życie i twórczość przypadły na niełatwy dla Kościoła czas wielkiej schizmy zachodniej, w zaangażowanie której również się angażował, pisząc traktaty i sporządzając ekspertyzy prawne.

Koleje życia

Miejsce i data urodzenia Antoniusa de Butrio, syna Bartolino Biagi (Biagio) da Budrio⁷, są przedmiotem wątpliwości. W starszych opracowaniach dotyczących tego kanonisty podaje się zazwyczaj, że przyszedł na świat około roku 1338⁸. Orazio Condorelli ustalił, że mogło mieć to miejsce później, około 1360⁹.

⁴ Nadmienić trzeba, że i polscy kanoniści pisywali opinie prawne. Zob. W. Świeboda, *Innowiercy w opiniach prawnych uczonych polskich w XV wieku. Poganie, żydzi, muzułmanie*, Kraków 2013, s. 309.

⁵ Zob. S. Szczepański, *Antonius de Butrio — wcale nie taki nieznany (na marginesie artykułu ks. Tomasza Garwolińskiego)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2016, nr 1, s. 177–178.

⁶ Zob. Antonius de Butrio, <http://amesfoundation.law.harvard.edu/digital/AntoniusDeButrio/AntoniusDeButrioMetadata.html> (dostęp: 15.06.2024).

⁷ L. Prosdociami, s.v. *Antonio da Budrio*, [w:] *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 3, Roma 1961, s. 541.

⁸ Tak G. Fantuzzi, *Notizie degli scrittori bolognesi*, t. 2, Bologna 1782, s. 354; S. Mazzetti, *Repertorio di tutti i professori antichi, e moderni, della famosa università, e del celebre istituto delle scienze di Bologna*, Bologna 1847, s. 72, n. 650; L. Prosdociami, *Antonio da...*, s. 541.

⁹ Zob. O. Condorelli, s.v. *Antonio da Budrio*, [w:] *Dizionario biografico dei giuristi (XI–XX secolo)*, red. M.L. Carlini, G. de Giudici, E. Fabbricatore, E. Mura, M. Sammarco, t. 1, Bologna 2013, s. 80–81. Wniosek, że Antonius urodził się jednak później niż w często podawanym jako rok jego urodzenia 1338, można wyciągnąć na podstawie tego, co sam napisał w komentarzu do Dekretów Grzegorza IX: „*Hanc decre. repetii in studio florentino quam commisi in scribendo super hoc secundo: quia reformatione egebat aliquali: ut composita tempore non mature scilicet iuventutis, quo tempore multa iuvenes precipitata, et immatura eructant: at quia satis in ea me prolixè habueram [...]*”. — Antonius Butrigarius, *Super secundo libro decretalium*, Venetiis 1503, comm. ad *Fraternitatis* (X 2, 20,17), brak paginacji. Butrio pisze o zamiarze przeredagowania swojego tekstu, który jego zdaniem był niedoskonały, jako że napisał go w młodym wieku, w czasie gdy nauczał w Florencji, co miało miejsce w roku 1392. Gdyby urodził się w 1338 roku, jak zauważył O. Condorelli, w 1392 roku miałby już 54 lata. Podawana przez starszych biografów data 1338 nie znajduje potwierdzenia w źródłach i została uznana za pomyłkę drukarską. Antonius musiał się urodzić jakieś 20 lat później, na co wskazywałyby również chronologia studiowania. Zob. także G. Murano, s.v. *Antonio da Budrio (1358 ca.–1408)*, [w:] *Autographa I.2 Giuristi, giudici e notai*

Jako zaś jego miejsce urodzenia podaje się podbolońską miejscowość Budrio lub samą Bolonię¹⁰.

Po ukończeniu nauk wstępnych Antonius podjął w Bolonii studia prawnicze. Jego wysiłki zostały zwieńczone doktoratem z prawa cywilnego otrzymanym w dniu 5 października 1384 roku¹¹. Później, za zachętą i z pomocą władz uniwersyteckich (*reformatores studii*¹²), kontynuował studia nad prawem kanonicznym¹³. Jednocześnie nauczał prawa cywilnego, prowadząc w latach 1384–1385 nadzwyczajne wykłady z materii zawartej w Kodeksie Justyniana¹⁴. Dnia 12 lipca 1387 roku Antonius uzyskał doktorat z prawa kanonicznego¹⁵. Jako swojego opiekuna naukowego w zakresie tego prawa wymienił Petrusa de Ancherano (Pietro d’Ancarano)¹⁶.

(*sec. XII–XV*), red. G. Murano, Imola 2016, s. 148. Dodatkowego argumentu, przemawiającego za późniejszą datą urodzin Butrio, dostarczył Girolamo Tiraboschi, który zauważył, że w 1384 Antonius figurował jako wykładowca z roczną pensją stu lirów, co dla doktora wykładającego od 1358 (jak sugeruje Giovanni Nicolò Pasquali Alidosi, *Li dottori bolognesi di legge*, s. 8) byłoby zbyt skromną zapłatą. Zob. G. Tiraboschi, *Storia della letteratura italiana*, Napoli 1777, t. 5, s. 298.

¹⁰ Giovanni Fantuzzi podał, że jego miejscem urodzenia było nie Butrio, lecz Bolonia i że tak z ojca, jak i dziada był obywatelem Bolonii. Ponieważ rodzina jednak wywodziła się z Butrio, jej członkowie dawali temu wyraz, nazywając się de Butrio, mimo że byli już obywatelami Bolonii. Przywilej obywatelstwa Bolonii przyznano mieszkańcom Butrio w 1388 roku. Zob. G. Fantuzzi, *Notizie degli...*, s. 354–355, zwłaszcza przyp. 8.

¹¹ Uroczysta ceremonia, jaką był egzamin publiczny uprawniający do otrzymania stopnia doktora Uniwersytetu Bolońskiego, odbyła się w katedrze św. Petroniusza. Profesorem stojącym na czele kolegium doktorów prawa cywilnego (czyli tzw. priorem, wyłanianym w drodze losowania raz na dwa miesiące) był wówczas Andreas de Bobus. Wcześniej, 20 sierpnia tego roku, Antonio zdał egzamin prywatny z prawa cywilnego, co uprawniało go do używania tytułu licencjata. Na czele uniwersyteckiego kolegium cywilistów stał wówczas Bartholomeus de Salyceto (Bartolomeo da Salyceto). W egzaminie brali udział także Franciscus de Ramponibus (Francesco Rampogni) i Sanctus de Daynisijs (Sante de Dainesi). Zob. *Il Liber Secretus Iuris Caesariei dell’Università di Bologna*, t. 1. 1378–1420, red. A. Sorbelli, Bologna 1938, s. 27–29; G. Fantuzzi, *Notizie degli...*, s. 354, przyp. 5.

¹² A. Gieysztor, *Management and Resources*, [w:] *A History of the University in Europe*, red. W. Rüegg, t. 1. *Universities in the Middle Ages*, red. H. de Ridder-Symoens, Cambridge 1992, s. 132 n.

¹³ L. Prosdocimi, *Antonio da...*

¹⁴ Zob. U. Dallari, *I Rotuli dei lettori legisti e artisti dello Studio bolognese dal 1384 al 1799*, t. 1, Bologna 1888, s. 4: *Antonius de Butrio ad lecturam extraordinariam Codicis et debet intrare ad Decretalia [cum salario] librarum centum bon.* Zob. także G. Tiraboschi, *Storia della...*, s. 298; G. Murano, s.v. *Antonio da Budrio*, s. 148.

¹⁵ Egzamin prywatny w tym zakresie zdał 3 kwietnia 1387 roku. Priorem kolegium kanonistów był wówczas Napoleon de Butrigariis. Antonius został zaprezentowany przez Laurentiusa de Pinu, Guaspara Calderiniego oraz Johannesa de Fantutiis (Fantucijs). Dnia 12 lipca odbyła się publiczna *disputatio*. Przemówienie pochwalne na cześć nowego doktora zostało wygłoszone przez Gaspara Calderiniego. Z kolei insygnia godności doktorskiej (biret, pierścień, toga i księga) zostały mu wręczone przez Laurentiusa de Pinu oraz Johannesa de Fantutiis. Zob. G. Fantuzzi, *Notizie degli...*, s. 354, przyp. 7.

¹⁶ W *consilia* nazywa go *dominus meus: Ita dico et consulo ego Ant[onius] de But[rio] requisitus in loco domini Petri de Anch[erani] domini mei et nunc absentis ut consulam*. Antonius Butrigarius, *Consilia seu responsa*, Venetiis 1575, cons. 60, s. 218.

Od tego czasu aż do śmierci był nauczycielem prawa kanonicznego, wykładającym na różnych uniwersytetach północnej Italii: w Bolonii, Perugii, Florencji i Ferrarze. Pierwszą uczelnią, w której podjął pracę, był uniwersytet w Bolonii, gdzie początkowo wykładał materiał zawarty w *Liber Sextus* i Klementynach, później w *Decretum*¹⁷. W roku 1389 został wyznaczony na trzy lata do prowadzenia wykładów z Dekretałów na uniwersytecie w Perugii, równoległe z Petrussem de Ubaldis (Pietro degli Ubaldi)¹⁸. Tommaso Diplovatazio podał, że Butrigarius był tam wikariuszem biskupa, co O. Condorelli uznał za mało prawdopodobne w wypadku osoby nieduchownej, a być może nawet pozostającej wówczas w związku małżeńskim¹⁹. Inni jednak uczeni uznają, że Butrigarius w Perugii pomagał zarządzać diecezją kardynałowi biskupowi, którym był Andrea Bontempi Martini. Pomimo tego, że Butrigarius miał w Perugii kontrakt na trzy lata, po roku wrócił do Bolonii, co zbiegło się ze śmiercią kardynała²⁰. Antonius prowadził tam wykłady z zakresu prawa kanonicznego, będąc nadzwyczajnym członkiem Kolegium kanonistów. Niebawem wyjechał do Florencji, gdzie został profesorem zwyczajnym Dekretałów²¹. Był tam też członkiem Kolegium sędziów i adwokatów (*Collegio dei giudici e degli avvocati*). W 1399 po śmierci Gasparusa Calderinusa (Gaspere Calderinigo) — który notabene był nauczycielem Petrusa de Ancherano — powstał wakat wśród członków zwyczajnych Kolegium Doktorów Prawa Kanonicznego, co umożliwiło de Butrio powrót do pracy w Bolonii²². W Bolonii był także w roku 1401, o czym świadczy napisane wówczas *consilium*²³. W latach 1402–1404 nauczał w nowo utworzonym studium w Ferrarze, gdzie na prośbę Mikołaja III d'Este przeniósł się wraz ze swoim nauczycielem, Petrussem de Ancherano, oraz uczniem Johannessem de Imola (Giovannim da Imola)²⁴. Przebywając w Ferrarze, udzielał porad prawnych²⁵. Następnie powrócił do Bolonii²⁶. W latach 1404–1407

¹⁷ Zob. U. Dallari, *I Rotuli dei...*, t. 1, Bologna 1888, s. 6. Autor ten podaje, że w latach 1388–1389 Antonius został wyznaczony *ad lecturam Decreti ordinariam*. Zob. G. Murano, s.v. *Antonio da Budrio*, s. 148.

¹⁸ O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 81.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ J.F. v. Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts*, t. 2, Stuttgart 1877, s. 290.

²¹ Na temat świadectw pobytu Antoniusa we Florencji zob. E. Spagnesi, *Utiliter e doceri: atti inediti degli ufficiali dello Studio Fiorentino (1391–96)*, Milano 1979.

²² W spisie dla roku 1400 figuruje jako wykładowca Dekret. Zob. C. Ghirardacci, *Della storia di Bologna*, t. 2, Bologna 1657, s. 514.

²³ *Et ita dico et consulo ego Anto[nius] de Butr[io] datum fuit istud consilium MCCCCI de mense Decembris in die sanctae Luciae in civitate Bononiae, et missum in montem Policianum*. Antonius Butrigarius, *Consilia seu responsa*, Venetiis 1575, cons. 7, s. 14.

²⁴ O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 81.

²⁵ Antonius Butrigarius, *Consilia seu responsa*, Venetiis 1575, cons. 24, in fine, s. 107.

²⁶ Pod koniec 1403 roku. Zob. J.F. v. Schulte, *Die Geschichte...*, s. 290. Guidus Pancirolus podaje, że powrót do Bolonii spowodowany był utratą syna. Zob. G. Pancirolus, *De claris legum interpretibus libri quatuor*, Lipsiae 1721, ks. 3, r. 27, s. 348.

figuruje wśród doktorów prowadzących wykłady w studium bolońskim jako wykładowca Dekretałów²⁷.

Oprócz wyżej wspomnianego Johannes de Imola do grona jego uczniów należał Dominicus de Sancto Geminiano²⁸, Francesco Zabarella, Matteo Mattesillani (Matthaeus Matasellani),²⁹ Gimignano Inghirami, a być może także Niccolò Tedeschi (Panormitanus)³⁰. Biografowie podkreślają, że jako nauczyciel cieszył się dobrą reputacją, o czym świadczy zarówno fakt, że ubiegały się o niego różne uniwersytety, jak i doskonałe zarobki³¹.

W roku, w którym uzyskał doktorat z prawa kanonicznego, został również członkiem rady miejskiej Bolonii (*Consilio della città*)³². Jak już wyżej zostało wspomniane, Antonius nie był osobą duchowną, ożenił się z Margheritą di Lambertino Balduini, z którą miał dwie córki i być może syna³³. Antonius de Butrio, pozostawszy w stanie świeckim do końca życia, był bardzo ceniony jako nauczyciel prawa kanonicznego³⁴.

Aktywność zawodowa Antoniusa de Butrio przypadała na czas pobytu papieża w Awinionie oraz Wielkiej Schizmy Zachodniej (1378–1417). W roku 1406, gdy miał już ugruntowaną pozycję zawodową i znaczny dorobek naukowy, papieżem został Wenecjanin Angelo Correr, który przybrał imię Grzegorza XII. Na konklawe każdy z kardynałów złożył przysięgę, że jeżeli zostanie wybrany na Stolicę Piotrową, przystąpi do negocjacji z papieżem awiniońskim, Benedyktem XIII, w celu zażegnania schizmy. Przysięga obejmowała także abdykację w sytuacji, gdyby Benedykt XIII również abdykował³⁵. W 1407 roku Antonius Butrigarius wziął udział w papieskiej misji Grzegorza XII, mającej na celu osiągnięcie porozumienia z antypapieżem w sprawie zakończenia schizmy poprzez rezygnację obu stron z pontyfikatu (*via cessionis*). Wraz z krewnym papieża, biskupem Methone — Antonio Correrem i biskupem Todi — Guglielmo della Vigna miał udać się do Marsylii na spotkanie z Benedyktem XIII³⁶. Papieżowi prawdopodobnie

²⁷ U. Dallari, *I Rotuli dei...*, t. 4, s. 26, 29, 30.

²⁸ Antonius Butrigarius, *Consilia seu responsa*, cons. 66.

²⁹ A. Labardi, s.v. *Mattesillani, Matteo*, [w:] *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 72, Roma 2008, [http://www.treccani.it/enciclopedia/matteo-mattesillani_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/matteo-mattesillani_(Dizionario-Biografico)/) (dostęp: 15.06.2024).

³⁰ O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 81.

³¹ J.F. v. Schulte, *Die Geschichte...*, s. 291, L. Prosdocimi, s.v. Antonio da Budrio.

³² C. Ghirardacci, *Della historia...*, s. 418.

³³ L. Prosdocimi, s.v. *Antonio da Budrio*.

³⁴ Na temat kariery Butrio i innych kanonistów znajdujących się w podobnej sytuacji zob. P. Landau, *Die Bedeutung der Kanonistik für die Karriere einer Aufsteigenden Bürgerschaft*, „Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft” 24, 1998, s. 52.

³⁵ Zob. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 2. *Średniowiecze*, Warszawa 2009, s. 257.

³⁶ E. Delaruelle, E.R. Labande, P. Ourliac, *L'Eglise au temps du grand schisme et de la crise conciliaire (1378–1449)*, [w:] *Histoire de l'Église, depuis les origines jusqu'à nos jours*, Paris 1962, s. 129; R. Fischer-Wollpert, *Leksykon papieży*, Kraków 1996, s. 117.

zależało na tym, aby w poselstwie wziął udział uczony jurysta związany ze słynnym Uniwersytetem Bolońskim³⁷. Dnia 31 marca poselstwo dotarło do opactwa św. Wiktora, gdzie rezydował Benedykt XIII. W dniu 21 kwietnia 1407 zawarto umowę, w myśl której miało dojść do spotkania papieża w przynależnej do obediencji awiniońskiej Savonie, w pobliżu Genui, pomiędzy dniem św. Michała (29 września) a uroczystością Wszystkich Świętych (1 listopada). Po zakończeniu spotkania nuncjusze opuścili Marsylię i spotkali się w Aix z delegacją, którą król Francji wysłał do Benedykta XIII. Misja zakończyła się wizytą Antoniusa i innych osób na dworze króla Francji Karola VI.

Grzegorz XII za radą między innymi króla Neapolu i cesarza Zygmunta Luksemburczyka zmienił zdanie i do spotkania papieża nie doszło, a porozumienie o przywróceniu jedności oraz pokoju w Kościele się nie powiodło³⁸. Biografowie dostrzegają moralną postawę Antoniusa podczas tej delikatnej misji, w której nie brakowało politycznych intryg, chwając jego zaangażowanie, uczciwość oraz pobożność³⁹.

Niedługo później, 4 października 1408 roku, Antonius zmarł, na krótko przed rozpoczęciem soboru w Pizie. Został pochowany w kościele San Michele in Bosco, który należał do uwzględnionych w jego testamencie Oliwetów⁴⁰. W epitafium nagrobnym został przyrównany do Publiusza Mucjusza Scewoli za biegłość w prawie, do Trajana za uczciwość oraz do Katona za mądrość i siłę charakteru⁴¹.

Antonius, który zgromadził znaczną fortunę, kierując się zasadami religii chrześcijańskiej, przez całe swoje życie wspierał fundacje charytatywne, a po śmierci pozostawił majątek różnym instytucjom kościelnym. Wspomagał zwłaszcza nowe nurty życia zakonnego⁴².

³⁷ Być może za wskazaniem Butrio jako kandydata do tej delikatnej misji stał kardynał Baldassarre Cossa, który później miał zostać papieżem Janem XXIII. Tak O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine conciliari al tempo del concilio di Pisa*, „Rivista Internazionale di Diritto Comune” 27, 2016, s. 86.

³⁸ J.N.D. Kelly, *Encyklopedia papieży*, Warszawa 2006, s.v. *Benedykt (XIII)*, s. 325; *ibidem*, s.v. *Grzegorz XII*, s. 328; B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 4. *Jesień kościelnego średniowiecza*, Lublin 2001, s. 62–65.

³⁹ L. Prosdocimi, s.v. *Antonio da Budrio*.

⁴⁰ O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 81.

⁴¹ „*Qui legum ante alios interpres vixit acutus/ Scaevola pro juris cognitione novus./ Et cano- num princeps nulli pietate secundus/ Trajano et compar integritate fuit. Consilio aequavit magnum et gravitate Catonem/ Antonius Butrius quanta sepulcra colit. MCCCCVIII. IIII. Octobris*”. — „W tym wspaniałym grobowcu spoczywa Antonius Butrius, który za życia był bardziej wnikliwym komentatorem ustaw niż ktokolwiek inny, nowym Scewolą ze względu na znajomość prawa. I wielkim kanonistą niemającym sobie równych w pobożności, i podobnym w uczciwości Trajanowi, dorównującym w rozwadze i wierności wyznawanym zasadom Katonowi. 4 października 1408”.

⁴² J.F. v. Schulte, *Die Geschichte...*, s. 291; B. Ferme, *Antonio de Butrio*, [w:] *Juristas universales*, t. 1. *Juristas antiguos*, red. R. Domingo, Madrid 2004, s. 335; L. Prosdocimi, s.v. *Antonio da Budrio*.

Twórczość

Antonius de Butrio zasadniczo wykładał prawo kanoniczne, zajmując się także sporządzaniem naukowych komentarzy do niego zgodnie z modelem obowiązującym w jego epoce, w ramach którego średniowieczni nauczyciele akademicy łączyli działalność dydaktyczną z naukowym opracowywaniem tekstów z nauczanego przez siebie korpusu. Jego największym dziełem jest komentarz do Dekretów Grzegorza IX — *Commentaria in quinque libros decretalium*, który został wydany drukiem w Rzymie (1473, 1474), Mediolanie (1488, 1489), Wenecji (1501, 1532, 1575, 1578, 1582) i Lyonie (1532, 1556). *Decretales*, będące przygotowanym przez Rajmunda z Pennafort na polecenie papieża Grzegorza IX zbiorem dekretów papieskich i kanonów soborowych wydanych po Dekrecie Gracjana, składają się z pięciu ksiąg. Były one omawiane podczas zajęć uniwersyteckich, szeroko komentowane przez uczonych prawników, a także tworzyły podstawę orzecznictwa sądów kościelnych. W komentarzu Antonius de Butrio omówił kolejno poszczególne kanony, nawiązując do poglądów innych kanonistów, jak również zestawiając opinie glosatorów i komentatorów *Corpus iuris civilis*, takich jak Accursius⁴³, Dynus Mugellanus, Cynus de Pistoia⁴⁴ czy Bartolus de Saxoferrato⁴⁵. Są tam również cytaty z decyzji Roty. Tekst komentarza był wielokrotnie aktualizowany, co wiązało się z tym, że była to materia wykładana przez Butrio, a zajęcia ze studentami dostarczały mu zapewne inspiracji i skutkowały nowymi przemyśleniami⁴⁶.

Fragment komentarza Butrio do Dekretów Grzegorza IX (X.1.7–1.28) był włączany do niemającego go komentarza Panormitanusa, dzieła niezwykle poczytnego i wpływowego, w wiekach XV i XVI uznawanego za jedną z najważniejszych ksiąg prawniczych. Poglądy Butrio do wyżej wspomnianej części Dekretów miały istotne znaczenie także dlatego, że w roku 1499 Ferdynand i Izabela wydali sankcję pragmatyczną o autorytetach prawniczych, na które można było powoływać się w sądach kanonicznych. Pierwszeństwo miał Johannes Andreae i właśnie Panormitanus⁴⁷. Wydawcy zdecydowali się uzupełnić komentarzem do

⁴³ Zob. A. Szymańska, *O znaczeniu Accursiusa i jego Glossa magna*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 19, 2019, s. 273–292.

⁴⁴ Zob. A. Kaczmarczyk, *Cynus de Pistoia*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa w dziejach*, red. T. Kruszewski, Wrocław 2011, s. 11–25.

⁴⁵ R. Wojciechowski, *Bartolus de Saxoferrato (1313/1314–1357)*, [w:] *Wybrane problemy nauki i nauczania prawa*, red. E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański, Opole 2010, s. 121–130.

⁴⁶ O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 81. O poglądach Butrio na temat tytułu *De electione* patrz F. Cengarle, *Zur Rechtlichen Stellung des „Electus” zur Zeit des Abendländischen Schismas (1378–1417): Eine Bemerkenswerte Stellungnahme Antonio da Budrios*, [w:] *Germania et Italia. Liber Amicorum Hubert Houben*, red. F. Filotico, L. Geis, F. Somaini, t. 1, Salento 2024, s. 513–527.

⁴⁷ Zob. K. Pennington, *Nicholaus de Tudeschis (Panormitanus)*, [w:] *Niccolò Tedeschi (Abbas Panormitanus) e i suoi Commentaria in Decretales*, red. O. Condorelli, Roma 2000, s. 9–36, dostępny także z późniejszymi zmianami na stronie http://legalhistorysources.com/Canon%20Law/PANORMITANUS.html#_ftref25a (dostęp: 15.06.2024).

brakujących części autorstwa Antoniusa de Butrio dzieło Panormitanusa, by oddać w ręce czytelników kompletne opracowanie Dekretałów⁴⁸.

Jego komentarze do Dekretałów zawierają informacje na temat wydarzeń z lat 1407–1408, z czego można wnioskować, że aktualizował swoje wykłady praktycznie do śmierci⁴⁹.

Antonius skomentował także zbiór będący uzupełnieniem Dekretałów — *Liber Sextus* Bonifacego VIII, pisząc *Commentaria in Sextum. Liber Sextus* również był przedmiotem nauczania akademickiego. Komentarz de Butrio został wydany drukiem w Wenecji (1499, 1575).

Butrio napisał także różne *Lecturae* i *Repetitiones*, z których pewne zostały wydane drukiem⁵⁰, inne zaś znane są jedynie z rękopisów, w tym Repetitorium z prawa kanonicznego i z prawa cywilnego, co nie wydaje się dziwne, jako że u progu swojej kariery dydaktycznej nauczał prawa cywilnego.

Obok dydaktyki inną ważną jego działalnością było udzielanie porad prawnych. Jego umiejętności w tym zakresie były doceniane, stąd też zamówienia na *consilia* napływały z różnych stron i od różnych podmiotów. Udzielał porad, biorąc pod uwagę zarówno prawo rzymskie, jak i kanoniczne, i często podpisywał się jako *utriusque iuris doctor*. Niektórych porad udzielał wspólnie ze swoim mistrzem Petrussem de Ancherano. Przykładem jest tutaj *consilium* 64 sporządzone dla króla Cypru⁵¹.

Uporządkowany zbiór *consilia* Antoniusa de Butrio istniał w rękopisach. Najwcześniejsze wydania drukowane pochodzą z Rzymu (1472, 1474), kolejne z Pawii (1492), Wenecji (1493), Lyonu (1541) i ponownie z Wenecji (1575, 1582). Nie wszystkie jednak spośród tych prac zostały wydane drukiem⁵².

Egzemplarzem *Consilia* autorstwa Antoniusa de Butrio wydanym w Rzymie w roku 1472 dysponował Mikołaj Kopernik. Służył mu on, obok innych dzieł, jako pomoc naukowa, gdy przygotowywał się we Włoszech do egzaminu z prawa kanonicznego⁵³. Księga z owymi poradami prawnymi najprawdopodobniej należała

⁴⁸ Nicolaus Panormitanus de Tudeschis, *Lectura super quinque libros Dectretalium. Cum additionibus Antonii de Butrio, Bartholomaei de Bellincinis et aliorum et cum Casuum Bernardi Parmensis interpositione*, t. 1–7, Lugduni 1497.

⁴⁹ O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 82.

⁵⁰ Na przykład w 1474 w Bolonii, w 1493 w Pawii czy w 1587 roku w Wenecji. Zob. <https://amesfoundation.law.harvard.edu/digital/AntoniusDeButrio/AntoniusDeButrioMetadata.html#Fn-Ref1> (dostęp: 15.06.2024).

⁵¹ L. Prosdocimi, s.v. *Antonio da Budrio*. Zob. także cons. 60.

⁵² Zob. G. Murano, *I consilia giuridici dalla tradizione manoscritta alla stampa*, „Reti Medievali Rivista” 15, 2014, nr 1, s. 18–20.

⁵³ C.E. Calma, *Odrębne notatki Mikołaja Kopernika w Disputationes, quaestiones et consilia Fredericusa Petruciusa oraz Consilia Antoniusa de Butrio. Analiza stylometryczna*, [w:] *Zapiski Mikołaja Kopernika w drukach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, red. T. Garwoliński, Olsztyn 2016, s. 67 i 70.

do biskupa warmińskiego, Łukasza Watzenrodego⁵⁴, wuja Kopernika, który najpewniej dokonał jej zakupu podczas swoich bolońskich studiów nad prawem kanonicznym⁵⁵. Kopernik pozostawił w tej księdze dwadzieścia jeden głos marginalnych — dotyczących obowiązków spoczywających na osobach duchownych, przywilejów kapłanów i kanoników, władzy jurysdykcyjnej papieża — potępiających konkubinat⁵⁶. Dzieła Antoniusa de Butrio studiowali także inni Polacy pobierający nauki na włoskich uniwersytetach, między innymi Paweł Włodkowiec, uczeń Zabarellego⁵⁷.

Szeroko rozumiana aktywność konsultacyjna Antoniusa obejmuje także traktaty. Jednym z nich jest *De schismate tollendo*, który został wydrukowany w Kolonii w 1622 roku jako *consilium* 419 w *Annalium ecclesiasticorum*⁵⁸. Dotyczy on problemu zakończenia schizmy zachodniej. Butrio stwierdził tam, że kardynałowie obediencji rzymskiej powinni udać się do Savony, nawet jeżeli miałoby tam nie być Grzegorza XII, byli bowiem na mocy złożonej przysięgi zobowiązani do podjęcia każdego działania zmierzającego do zakończenia schizmy⁵⁹. Drugim jest *Tractatus ad cardinales Pisanum concilium habentes*, wydany drukiem w Wenecji w 1784 roku na podstawie fragmentarycznego rękopisu znalezionej w Bibliotece Capitolare w Lukce przez Giovanniego Domenica Mansiego⁶⁰. Tekst traktatu został zachowany także w manuskryptach, znajdujących się w różnych bibliotekach europejskich. Przekaz rękopiśmienny nie jest jednak w tym zakresie jednolity. Traktat ten znajduje się między innymi w rękopisie będącym w posiadaniu Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego (nr 193, fol. 291 r.–304 r.). Jest on, zgodnie z przekazem Władysława Abrahama, znacznie dłuższy niż fragment zamieszczony przez Mansiego⁶¹. Wiadomo,

⁵⁴ O woluminach prawniczych biskupa Watzenrodego zob. T. Garwoliński, *Analiza księgozawca druków z zapiskami Mikołaja Kopernika*, [w:] *Zapiski Mikołaja Kopernika...*, s. 28–31.

⁵⁵ Ku takiej hipotezie skłania się ks. T. Garwoliński, zob. *ibidem*, s. 28, przedstawiając alternatywną hipotezę, że księgi zostały zakupione przez samego Kopernika za pieniądze wuja, z woli którego studiował we Włoszech prawo. Zob. *ibidem*, s. 28–29. Tak też C.E. Calma, *Odręczne notatki...*, s. 69.

⁵⁶ Na temat charakteru tych głos zob. C.E. Calma, *ibidem*, s. 72–74. Transkrypcji oraz tłumaczenia głos dokonał bp prof. dr hab. Julian Wojtkowski, *Transliteracja, transkrypcja i przekład zapisków w drukach wykorzystywanych przez Mikołaja Kopernika*, [w:] *Zapiski Mikołaja Kopernika...*, s. 144–152.

⁵⁷ Tak W. Brojer, *(Re)konstrukcja i nagana przeszłości: Hermeneutyka Pawła Włodkowica*, [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, red. H. Manikowska, t. 2, Warszawa 2018, s. 411, zob. także s. 410, 451, 462, przyp. 254.

⁵⁸ A. Bzowski, *Annalium ecclesiasticorum post ... Caesarem Baronium ... tomus XV: rerum in orbe christiano ab anno Domini 1378 usque ad annum Domini 1431*, Coloniae Agrippinae 1622, s. 268–270.

⁵⁹ O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 82.

⁶⁰ G.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum amplissima collectio*, t. 27, Venetiis 1784, kol. 313–330.

⁶¹ Zob. W. Abraham, *Udział Polski w Soborze Pizańskim (1409 r.)*, Kraków 1904, s. 17.

że Antoniusz zdołał ukończyć tylko dwa pierwsze z dziesięciu planowanych rozdziałów większego dzieła⁶².

Wśród dzieł Antoniusza wymienia się także *Tractatus de simonia*⁶³, *Tractatus de notorio*⁶⁴, czasem *Tractatus de emptio nibus et venditionibus*, a także, co jednak budzi wątpliwości, *Tractatus de iure patronatus*, który został wydany drukiem we Frankfurcie w roku 1581⁶⁵ oraz 1609. Podobnie kwestionowane⁶⁶ jest autorstwo *Speculum de confessione*. Niestety nie zachowało się ono w żadnym znanym nam rękopisie. O autorstwie Antoniusza de Butrio informuje nas kolofon *editio princeps* z Vicenzy z roku 1476⁶⁷. W rękopisie, znajdującym się w Bibliotece Watykańskiej, zachował się natomiast *Tractatus de moneta et eius falsificatione*⁶⁸.

Twórczość Antoniusza de Butrio doczekała się skrajnych recenzji⁶⁹. Była ona oceniana zarówno pozytywnie, jak i negatywnie. Pozytywnie opiniował ją Andreas Siculus de Barbatia, Paulus de Castro, a także Bartholomeus Socinus, który nazwał Butrio *patrem canonum, summum legistam*⁷⁰. Z kolei jak pisze Panzirolus, powołując się na Alexandra Tartagnusa, Butrio „często pisał tak zawile i chaotycznie, że niekiedy jego myśl z trudem mogła być dostrzeżona”⁷¹.

⁶² O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 119.

⁶³ Zachowany według Fantuzziego w manuskrypcie z Kolegium Hiszpańskiego w Bolonii. Orazio Condorelli twierdzi, że nie ma po nim śladu. O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 82.

⁶⁴ Antonius Butrigarius, *De notorio*, [w:] *Tractatus illustrium i in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum*, t. 4. *De probationibus*, Venetiis 1584, s. 50–57. Zob. także *Bio-Bibliographical Guide to Medieval and Early Modern Jurists*, http://amesfoundation.law.harvard.edu/BioBibCanonists/Report_Biobib2.php?record_id=r065 (dostęp: 15.06.2024).

⁶⁵ Antonius Butrigarius, *Lectura de iure patronatus*, [w:] *Lecturae et tractatus de iure patronatus excellentissimorum et clarissimorum iuris utriusque luminum et doctorum [...]: Antonii de Butrio, Johannis de Anania, Henrici Boich, Caesaris Lambertini, Rochi de Curte, Pauli de Cistadinis, Johannis Nicolai*, Francofurti 1581, s. 1–51.

⁶⁶ Orazio Condorelli zauważył, że przypisanie tego dzieła Antoniuszowi de Butrio może być błędne. Zob. O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 82; G. Mazzanti, *A proposito della Summula in foro poenitentiali di Bérenger Frédol e di due opere sulla confessione attribuite a Giovanni da Legnano e ad Antonio da Budrio*, „Historia et ius — rivista di storia giuridica dell'età medievale e moderna” 10, 2016, s. 5.

⁶⁷ Zob. G. Mazzanti, *A proposito della...*, s. 3, przyp. 9.

⁶⁸ Vat. lat. 11605, fol. 188–189v.

⁶⁹ Zob. B. Ferme, *Antonio de Butrio*, s. 353–354.

⁷⁰ J.F. von Schulte, *Die Geschichte...*, s. 292.

⁷¹ Guido Panciroli, *De claris legum interpretibus. Libri quatuor*, III 27, Lipsiae 1721, s. 348: „Praelarique Responsa, et in Ius Pontificum commentaria edidit, quae plures ob viri auctoritatem, quam eorum auctoritatem fieri consueverunt, si quidem saepissime adeo perplexe ac inordinate scripsit, ut vix eius mens quandoque percipi possit”.

Antonius de Butrio wobec wielkiej schizmy zachodniej

Po zakończeniu misji, którą powierzył mu Grzegorz XII⁷², Antonius powrócił do nauczania i we wrześniu 1407 roku wznowił lekturę Dekretałów. W komentarzu do fragmentu, od którego wówczas zaczął, poinformował czytelników o swoim poselstwie do Francji *pro concordia schismatis*, jak również krótko przedstawił historię schizmy⁷³. Napisał tam, że schizma, która trwała wówczas już trzydzieści lat, rozpoczęła się od papieża Urbana VI, o którym mawiano, że został wybrany pod naciskiem Rzymian. Następnie kardynałowie wybrali papieża Klemensa. Po śmierci Urbana zastąpił go Bonifacy IX, a później Innocenty VII, po Innocentym papieżem został Grzegorz XII. Po Klemensie zaś, który przez większą część chrześcijan uznawany był za antypapieża, powołany został Benedykt XII. Wspominał też o swojej misji i o tym, że choć Grzegorz początkowo zatwierdził wybór miejsca spotkania, potem, gdy pojawiły się u niego pewne podejrzenia, odmówił udania się na wyznaczone miejsce. Jak napisał Dietrich von Nieheim, historyk związany z kurią papieską, Butrio powróciwszy z misji, po przedstawieniu sprawozdania z niej, został źle przyjęty przez papieża Grzegorza XII, który nie zamierzał dochować uzgodnionych w Marsylii warunków i ruszyć na spotkanie ze swoim konkurentem do liguryjskiej Savony. Antonius oburzony takim traktowaniem powrócił do swoich zajęć⁷⁴. Dzięki tym wydarzeniom stał się zwolennikiem *via concilii*, czyli sposobu zakończenia schizmy drogą soboru.

⁷² Na temat misji zob. ponadto M. Souchon, *Die Papstwahlen, in der Zeit des Grossen Schismas. Entwicklung und Verfassungskämpfe des Kardinalates von 1378–1417*, t. 1, Braunschweig 1898, s. 117 n.; N. Valois, *La France et le Grand Schisme d'Occident*, t. 3, Paris 1901, s. 502–510.

⁷³ Antonius Butrigarius, *Super secunda secundi Decretalium Commentarii*, Venetiis 1578, s. 121, n. 3, comm. ad X.2.27.15: „Hinc incepti postquam redii de Francia pro concordia schismatis, quod duraverat spatium xxx annorum et originem habuit in Urbano Sexto, qui dicebatur electus per impressionem Romanorum: quo electo succedentibus cardinalibus electus fuit sibi adversarius Clemens. Mortuo vero Urbano, Bonifacius nonus subrogatus fuit, et post, Innocentius, et post Innocentium Gregorius XII. Post Clementem, qui a maiori parte Christianitatis reputatus est antipapa, creatus fuit Benedictus. Per Gregorium autem, origine Venetum de domo de Cornario, qui proprio nomine Angelus nuncupabatur, transmissus fui cum domino Gulielmo de Vineia de Normordia, tunc episcopo Tudertino, et domino Antonio de Cornario nepote Gregorii de Venetiis, tunc episcopo Motonensi, nunc Bononiensi et postea camerario, et per utrunque iurata erat via renuntiationis ad schisma tollendum; et transmissi fuimus ad concordandum de loco renuntiationis et future electionis, et concordatum fuit de civitate Saone. Cuius electionem primo probavit Gregorius et postea, certis supervenientibus suspicionibus, recusavit locum in maximum Christianitatis scandalum, et utinam non tendat in futurum ad eiusdem Christianitatis maximam confusionem, et reversus 1407 de mense Septembris, quo tempore coepi reassumere hic quod omiseram”.

⁷⁴ Dietrich von Nieheim, *De schismate*, Norimbergae 1532, III 21, s. LXX v.: „Praedictus autem Antonius de Budrio relatione per ipsum facta de illis quae in partibus Gallicis una cum episcopo Tudertino peregerat praedicto Errorio in Senis, cum per eum non reciperetur honeste, ex hoc

Spotkanie w Savonie miało przyczynić się do zakończenia schizmy poprzez zrzeczenie się funkcji przez obu konkurentów, a następnie wybór nowego papieża. Wszyscy, którzy liczyli na to, że to spotkanie zakończy schizmę, byli rozczarowani postawą Grzegorza XII. Niepewni tego, co należało uczynić w obliczu postawy papieża, byli również kardynałowie obediencji rzymskiej. Zwrócili się więc do jurystów cieszących się wówczas największym autorytetem z prośbą o sporządzenie *consilium*, dającego odpowiedź na pytanie, czy kardynałowie byli zobowiązani udać się do Savony bez papieża, nawet jeśli ten im tego zabronił. Najpierw o wydanie porady prawnej w tej sprawie poproszono Paulusa de Castro, który przebywał w Sienie, a więc tam, gdzie Grzegorz XII wraz z kardynałami⁷⁵. Korzystne dla kardynałów⁷⁶ *consilium* Paulusa, wydane 25 września 1407 roku, zostało poparte przez innego znanego konsyliatora⁷⁷ — Raphaela Fulgosiusa⁷⁸. Kardynałowie następnie zwrócili się do prawników z Uniwersytetu Bolońskiego, w tym do Antoniusa de Butrio⁷⁹. Jego *consilium* można znaleźć w zbiorze porad prawnych Paulusa de Castro⁸⁰, jak również w rękopisach⁸¹.

Jak już wspomniano, wątpliwości kardynałów dotyczyły tego, czy powinni udać się do Savony, chociaż papież nie mógł lub nie chciał tam pojechać. Antonius rozpatrzył ten problem, wykorzystując metodę scholastyczną. Najpierw podał argumenty przeciwko obowiązkowi udania się na spotkanie z Benedyktem, później zaś wysunął te, które za taką koniecznością przemawiają. Ostatecznie stanął na stanowisku, że zgodnie z prawem muszą się oni udać do uzgodnionego miejsca. Wniosek taki wyciągnął z faktu, że każdy, nawet „najmniejszy chrześcijanin” ma obowiązek działania na rzecz pokoju i jedności Kościoła. Oprócz obowiązków

dedignatus rediit ad propria, et statim moritur”. Autor pisze, że Antonius zaraz później zmarł, co nie jest prawdą, gdyż jego śmierć nastąpiła rok po tych wydarzeniach.

⁷⁵ O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 90.

⁷⁶ Przykładem *consilium* korzystnego dla Grzegorza XII jest porada wydana przez Johannesesa de Imola. Zob. A. Padovani, *Consilia e Tractatus di giuristi italiani negli anni del grande scisma (1405–1409)*, „Glossae. European Journal of Legal History” 10, 2013, s. 448–452.

⁷⁷ Zarówno Paulus de Castro, jak i Raphael Fulgosius są zaliczani do szkoły komentatorów, nazywanych tak od podstawowej metody badań, a jednocześnie ulubionej formy ich twórczości, czyli komentarza. Byli oni również nazywani konsyliatorami. Zob. A. Szymańska, *Consilia a inne gatunki literatury prawniczej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 120, 2020, cz. 2, s. 721–732.

⁷⁸ O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 90.

⁷⁹ W tej sprawie wypowiedzieli się także: Petrus Ancharanus, Matthaecus Matasellanis oraz Bartholomeus de Salyceto, zgadzając się co do tego, że kardynałowie powinni udać się na spotkanie z Benedyktem XIII do Savony. Zob. A. Padovani, *Consilia e Tractatus...*, s. 442 n.; O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 92. Na temat poglądów Petrusa Ancharanusa zob. M. Guidi, *La riflessione di Pietro da Ancarano tra gli anni 1405–1409: dalla via cessionis al concilium generale utriusque partis*, „I quaderni del M. AE. S” 21, 2023, s. 209–231.

⁸⁰ Paulus de Castro, *Consilia*, Venetiis 1580, t. 1, cons. 419, s. 214–215.

⁸¹ Vat. Lat. 5595, fol. 38r–42v; Vat. Lat. 3477, fol. 43v–46r; Vat. Lat. 4000, fol. 209va–211rb; Vat. Lat. 4192, fol. 282ra–284vb; Vat. Lat. 5595, fol. 38r–42v; Vat. Lat. 7305, fol. 325v–329v. Zob. A. Padovani, *Consilia e Tractatus...*, s. 443, przyp. 49.

wynikających z religii chrześcijańskiej na kardynałach ciąży obowiązek związany z godnością. Są oni „zawiasami, na których wspiera się cały mechanizm świata i Kościoła świętego”. To do nich, zaraz po papieżu, należy troska o dusze chrześcijan, które z powodu schizmy masowo pogrążają się w chaosie piekielnym. Ponadto kardynałowie są zobowiązani do przestrzegania złożonej na konklawe przysięgi⁸².

Antonius był zdania, że udanie się do Savony na spotkanie z Benedyktem XIII i kardynałami z Awinionu było konieczne, by rozwiązać problem schizmy. Niewypełnienie tego obowiązku mogłoby ściągnąć na kardynałów obediencji rzymskiej zarzut sprzyjania podziałowi w Kościele. Ponadto byłoby grzechem krzywoprzysięstwa lub złamaniem przysięgi. Udając się na spotkanie z Benedyktem, uratowałiby honor Włochów i obediencji rzymskiej, której obediencja awiniońska nie mogłaby wówczas zarzucać łamania umowy. Kardynałowie obediencji rzymskiej byli zobowiązani udać się do Savony, aby wypełnić swoją przysięgę, nawet jeśli Grzegorz XII nie chciał lub nie mógł się tam udać osobiście⁸³. Martin Souchon był zdania, że Antonius sporządził ekspertyzę prawną, będąc pod niedawnym wrażeniem wszystkiego, czego doświadczył podczas swojej misji u Benedykta, oraz nastroju panującego wśród kardynałów obediencji awiniońskiej⁸⁴.

Autor nie ograniczył się do udzielenia odpowiedzi na pytanie o konieczność wypełnienia przez kardynałów rzymskich wyżej wspomnianego zobowiązania, lecz zastanawiał się także, czy i w jaki sposób można pociągnąć do odpowiedzialności papieża Grzegorza XII za jego postawę. Przedłużający się podział w Kościele pomimo podjętego zobowiązania, że będzie zmierzał do jego zakończenia, stawiał intencje papieża pod znakiem zapytania. Problem dotyczył tego, kto i czy w ogóle może go sądzić w obliczu zasady *Prima sedes a nemine iudicatur* (Nikt nie może sądzić Stolicy Apostolskiej). Wyjątkiem było odstępstwo od wiary. Antonius zastanawiał się, czy Grzegorz XII, odmawiając zrzeczenia się godności, uporczywie łamiąc przysięgę i utrwalając schizmę, winny jest herezji. Zgodnie z doktryną kanonistyczną pod pojęciem herezji w szerszym znaczeniu rozumiano nie tylko uporczywe zaprzeczanie prawdzie wiary, ale także odłączanie się od

⁸² „*Primo quia nedum cardinales sed quilibet minimus christianus operari tenetur, quicquid operis et consilii potest, ut pax et unitas sit in Ecclesia Dei et vinculo precepti, quo proximum ut se diligere debet, a quo vinculo charitatis ligati unum cor, anima una in Christo, ut membra Christi esse debemus. Nam dicit canon, qui comunctionem pacis nec unitatem spiritus observat, se ab ecclesie vinculo separat et Christianum nomen habere non meretur, 7 q.1 Novatianus [C.7 q.1 c 6], et maxime, ut dixi, hoc pertinet ad prelatos et plus ad cardinales, qui sunt cardines, quibus tota machina mundi et Ecclesie Sancte sustentatur, et ad quos Post Papam spectat providere animabus populi christiani, qui catervatim, ut dixi, ex hoc dicto schismate descendunt ad chaos inferni in periculum animarum prefatarum*”. Antonnius Butrigarius, [w:] Paulus de Castro, *Consilia*, Venetiis 1580, t. 1, cons. 419, s. 214.

⁸³ „*Prima, quod ex debito christiane religionis, officii, iuramenti et voti cardinales, si vident necessitatem et utilitatem pro tollendo schismate, aretantur sub periculo animarum suarum et sub periculo heresis ad accessum ad Saonam domino nostro etiam non accedente, quia non velit aut non possit*”. Antonnius Butrigarius, [w:] Paulus de Castro, *Consilia*, cons. 419, s. 214.

⁸⁴ M. Souchon, *Die Papstwahlen...*, s. 135.

jedności Kościoła⁸⁵. Jeśli schizma uporczywie się przedłuży, staje się herezją. Powołując się na poglądy Johanna Teutonicusa oraz Gwidona z Baisio, Antonius stwierdził w swoim *consilium*, że Grzegorz XII może być sądzony jako heretyk przez sobór powszechny. Papież, który przyczynia się do przedłużania schizmy, musi być uznany za heretyka.

W związku z tym, że papież konsekwentnie odmawia spotkania i nie zamierza zrzec się funkcji, kardynałowie powinni zwołać sobór powszechny⁸⁶. Zwołanie soboru wydaje się konieczne z trzech oczywistych powodów. Po pierwsze, z uwagi na jawną notoryczność czynu, który gorszy cały Kościół, niszcząc możliwość oczyszczenia się. Po drugie, ponieważ utrzymywanie podziału prowadzi do herezji, a więc do przypadku, gdzie nie dopuszcza się usprawiedliwień i gdzie pojawia się zatwardziałość w złu, do którego osądzenia kompetentny jest sobór. Wreszcie po trzecie, ponieważ istnieje wątpliwość, kto jest prawowitym papieżem⁸⁷.

Jak widać, Antonius de Butrio stanął po stronie kardynałów zmierzających do zwołania soboru. Kardynałowie 24 czerwca 1408 roku zwołali sobór powszechny. Miał się on odbyć w Pizie w roku następnym. W odpowiedzi na to Benedykt XIII zwołał sobór w Perpignan, Grzegorz XII zaś postanowił, że sobór odbędzie się albo w egzarchacie Rawenny, albo w Akwilei. Później jednak zmienił zdanie i dopiero w grudniu następnego roku Grzegorz zdecydował, że spotkanie odbędzie się w Cividale del Friuli⁸⁸.

Grzegorz XII nałożył na Antoniusa de Butrio oraz Pietra d'Anarano i Nicolò dei Roberti ekskomunikę, by zmusić ich do wzięcia udziału w zwołanym przez siebie soborze, a tym samym do posłuszeństwa. Uznali oni jednak sobory zwołane przez obu konkurujących z sobą papieży za sobory bezcelowe, zgubne

⁸⁵ Zob. O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s.101–102.

⁸⁶ „*Secunda, quod in accessu apparens est utilitas et necessitas. Primo, ut impleant conditionem iuramenti pape, qua purificata forte movebitur ad cedendum, et ne possit eis imputari quare non purificaverunt. Secundo, quia papa nolente accedere, vel nolente (volente ed.) renunciare, accedere debent ut convocetur concilium et determinetur locus et deliberetur quid agendum pro christianitate, quod melius deliberabitur utroque collegio mixto quam separato*”. Antonius Butrigarius, [w:] Paulus de Castro, *Consilia*, cons. 419, s. 214.

⁸⁷ „*Tertio, quod in proposito sunt tres cause apparentes, propter quas oportet concilium congregari. Prima, propter apparentiam notoriam delicti scandalizantis totam ecclesiam, destruens opportunam excusationem. Secunda, propter apparentiam nutriture schismatis decurrentis ad heresim, ubi excusationes non sunt legitime et ubi appareat incorrigibilitas, quod probare et dissentire habet concilium. Tertia, propter probabile Papatus dubium, quia factum proponitur dubium, et concilia sunt contraria: haec tamen subsidiaria est, quo casu decisio est concilii, quanquam enim apud aliquos scientes detur scientia veri Papatus, dubitatio est apud omnes communiter, nec aliter quam per fidem habetur notitia et saltem exigitur propter errantes, ex quibus patet Cardinales accedere debere, qui pro Deo adeant, quia si res ulterius inducetur priori plaga in futurum res est in pendulo, quod perpetuo firmetur et ponderetur, quod pro nunc nulla alia via occurrit providendi: ideo quam citius occurrant, si possunt, ut tanta pestis de collo christianorum auferatur*”. Antonius Butrigarius, [w:] Paulus de Castro, *Consilia*, cons. 419, s. 214.

⁸⁸ Zob. O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 114.

i świętokradcze (*concilia separacionis inania et pernicioso atque sacrilega*), opowiadając się tym samym po stronie kardynałów pizańskich⁸⁹.

Antonius w 1408 roku, w ostatnich miesiącach swojego życia napisał również traktat popierający sobór w Pizie. Możemy go poznać dzięki rękopisom oraz częściowej redakcji G.D. Mansiego. Kanonista rozważył tam uprawnienie kardynałów do zwołania soboru i kompetencje tegoż do sądzenia papieża, zwróciwszy uwagę na wiążące się z tym procedury. Przeanalizował tam również kwestię wyboru nowego papieża oraz prawne konsekwencje związane z zakończeniem schizmy. Problemem były między innymi podwójne tytuły, nie tylko kardynałów z obu rywalizujących obediencji.

W rozdziale pierwszym Antonius opisał historię schizmy, którą doprowadził do momentu rozpoczęcia pisania traktatu, dzięki czemu wiemy, że prace rozpoczął w lipcu 1408 roku. Tworzy on nie tylko zbiór faktów o podziale w Kościele, ale także opinii samego Antonius na ten temat. Autor zamieścił tam również teksty przysięg złożonych przez papieży na konklawe, jak i przysięgi, którą Grzegorz XII powtórzył po wyborze na tron papieski⁹⁰.

Rozdział drugi traktatu poświęcony jest badaniu prawomocności zwołania przez kardynałów soboru w Pizie. Antonius najpierw przytoczył tu argumenty przeciwko legalności zwołania soboru, wśród których wymienia fakt, że kardynałowie zostali ekskomunikowani, jak również że mianem soboru powszechnego można określić jedynie ten, który został zwołany lub zatwierdzony przez papieża⁹¹. Jak to określił Butrio, sobór, który nie został zwołany przez papieża, byłby pozbawiony głowy, zniekształcony, niezgodny z naturą soborów, które składają się z członków i głowy⁹². Antonius przypomniał jednak, że w czasach starożytnych wiele soborów było zwoływanych przez cesarzy — jak na przykład Sobór Nicejski przez Konstantyna Wielkiego. Jeśli zatem sobory były zwoływane przez władze cywilne, to tym bardziej mogli to robić kardynałowie. Papież może zwołać i uczestniczyć w obradach soboru, ale może też uznać niezwołany przez siebie sobór za ważny, udzielając mu później swojej *auctoritas*⁹³. Jak stwierdził O. Condorelli, Antonius zachował umiarkowane stanowisko, kierując się szczerą troską o dobro Kościoła⁹⁴.

Butrio stwierdził także, że sam akt zwołania soboru nie zależy od jego członków ani nie jest przez nich zatwierdzany, lecz ma na celu zebranie soboru, którego

⁸⁹ Zob. *ibidem*, s. 116.

⁹⁰ Zob. *ibidem*, s. 122.

⁹¹ Zob. *ibidem*, s. 123.

⁹² „*Tale concilium absque pape vocatione foret acephalum, absque capite, monstruosum, contra regulare naturam conciliorum, que constant ex membris et capite [...]*”. Antonius Butrigarius, *Tractatus ad cardinales Pisanum concilium habentes*, r. 2, [w:] G.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum amplissima collectio*, t. 27, Venetiis 1784, kol. 321.

⁹³ *Ibidem*, kol. 313–330.

⁹⁴ O. Condorelli, *Antonio da Budrio*, s. 82.

autorem będzie Chrystus i Duch Święty, zstępujący na zgromadzonych⁹⁵. Oznacza to, że sobór nie jest acefaliczny, ponieważ jego głową (*caput*) jest sam Chrystus⁹⁶. *Universitas*, jaką jest Kościół, może gromadzić się sama z siebie, tak jak uczynili to Apostołowie pod natchnieniem Ducha Świętego⁹⁷. W sytuacji zatem, w której znalazł się Kościół w okresie schizmy, do zwołania soboru mogło dojść nie tylko z inicjatywy kardynałów, ale nawet najmniejszego z wiernych (*minimus de universitate*)⁹⁸.

Antonius na koniec pragmatycznie zauważył, że nie ulega wątpliwości, iż na spotkania zorganizowane przez papieży przybędą jedynie ich zwolennicy, a jeżeli nawet przybędą inni, nie będą mogli swobodnie obradować. Na soborze pod przewodnictwem Grzegorza zbiorą się kohorty jego popleczników i kardynałów, których de facto stworzył i którzy przekonają go, że rezygnacja jest nieuzasadniona⁹⁹.

Butrio nie udało się ukończyć traktatu. Kontynuacji tego dzieła podjął się jego uczeń Matteo Mattesillani. Badacze twórczości kanonistycznej ocenili, że podobnie jak w przypadku Panormitanusa, schizmy dotyczy stosunkowo niewiele z jego opublikowanych prac¹⁰⁰. Jednak wkład Butrio do debaty na temat schizmy należy uznać za znaczący¹⁰¹.

Podsumowanie

W czasach Butrio prawo rzymskie, opracowane przez uczonych jurystów wraz z prawem kanonicznym, tworzyło *ius commune* — prawo powszechne chrześcijańskiego świata. Zarówno prawo rzymskie, jak i kanoniczne były przedmiotem

⁹⁵ Antonio Da Budrio, *Tractatus*, r. 2 (Vat. lat. 4138, fol. 29v): „*hic actus vocandi non est de intrinsicis concilii, nec est vocatio auctorizabilis concilio, sed que fit ad congregandum concilium, cuius auctor erit Christus et Spiritus Sancti instinctus descendens super congregatos in unum*”. Cytat za: O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 134, przyp. 141.

⁹⁶ Antonio Da Budrio, *Tractatus*, r. 2 (Vat. lat. 4138, fol. 30r): „*Ad quintam rationem respondeo quod concilium non erit acephalum, quia capud erit Christus [...]*”. Cytat za O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 134, przyp. 142.

⁹⁷ Antonio da Budrio, *Tractatus*, r. 2, [w:] G.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum...*, t. 27, kol. 324: *convocationes universitatum a superioribus non sunt de substantia: ipsa enim met universitas se potest congregare. Nam multoties se congregabant apostoli vocatione Spiritus Sancti absque alio capite vocante.*

⁹⁸ Antonio da Budrio, *Tractatus*, r. 2, [w:] G.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum...*, t. 27, kol. 325: *Necessitate ergo maxime imminente, ut ad presens, nedum per dominos cardinales, sed per minimum de universitate fieri poterit vocatio et incitatio, ut concilium congregetur.*

⁹⁹ Antonius Butrigarius, *Tractatus*, r. 2 (Vat. lat. 4138, fol. 30r–v). Zob. O. Condorelli, *Antonio da Budrio e le dottrine...*, s. 137, przyp. 151.

¹⁰⁰ Zob. Antonius de Butrio, <http://amesfoundation.law.harvard.edu/digital/AntoniusDeButrio/AntoniusDeButrioMetadata.html> (dostęp: 15.06.2024).

¹⁰¹ R.N. Swanson, *Universities, Academics and the Great Schism*, Cambridge 2002, s. 18, 158–159.

wykładów uniwersyteckich, w których aktywnie uczestniczył bohater niniejszego artykułu — postrzegano go jako utalentowanego nauczyciela. Jego umiejętności dydaktyczne i sława, jaką się cieszył, skutkowały propozycjami pracy w charakterze wykładowcy, składanymi mu także z różnych ośrodków poza macierzystą Bolonią. Będąc doktorem obojga praw, swoje wysiłki koncentrował jednak na prawie kanonicznym, które wytrwale komentował, czego efektem są *Commentaria*. Zasluguje tym samym na miano jednego z czołowych kanonistów XIV i XV wieku. Czytywał go także Mikołaj Kopernik, podczas swoich studiów nad prawem kanonicznym. Butrio sporządził również szereg skrupulatnych porad prawnych, które niewątpliwie wymagają szczegółowych studiów, mogących dać odpowiedź na niektóre pytania dotyczące myśli prawniczej końca XIV wieku.

Mimo że nie był duchownym, całe życie był blisko Kościoła. Jego działalność zawodowa przypadła na trudne czasy schizmy zachodniej. Będąc już uznanym prawnikiem, wziął udział w delikatnej misji papieskiej, mającej w założeniu przyczynić się do jej zakończenia *via cessionis*. Jednakże po tym, gdy okazało się to niemożliwe wobec niechętniej postawy Grzegorza XII, napisał opinię prawną oraz traktat na temat schizmy, wskazując jej przyczyny, wytykając błędy popełnione przez obu papieży, a także przedstawiając właściwą jego zdaniem drogę prowadzącą do zakończenia konfliktu. Nie doczekał końca jego rozwiązania, na krótko bowiem przed rozpoczęciem soboru w Pizie zmarł.

Bibliografia

Źródła

- Antonius Butrigarius, *Consilia seu responsa*, Venetiis 1575.
- Antonius Butrigarius, *De notorio*, [w:] *Tractatus illustrium i utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum*, t. 4. *De probationibus*, Venetiis 1584.
- Antonius Butrigarius, *Lectura de iure patronatus*, [w:] *Lecturae et tractatus de iure patronatus excellentissimorum et clarissimorum iuris utriusque luminum et doctorum [...] Antonii de Butrio, Johannis de Anania, Henrici Boich, Caesaris Lambertini, Rochi de Curte, Pauli de Citadinis, Johannis Nicolai*, Francofurti 1581.
- Antonius Butrigarius, *Commentaria in quinque libros Decretalium*, Venetiis 1578.
- Antonius Butrigarius, *Super secundo libro decretalium*, Venetiis 1503.
- Antonius Butrigarius, *Tractatus ad cardinales Pisanum concilium habentes*, r. 2, [w:] G.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum amplissima collectio*, t. 27, Venetiis 1784.
- Bzowski A., *Annalium ecclesiasticorum post ... Caesarem Baronium ... tomus XV: rerum in orbe christiano ab anno Domini 1378 usque ad annum Domini 1431*, Coloniae Agrippinae 1622.
- Dietrich von Nieheim, *De schismate*, Norimbergae 1532.
- Il Liber Secretus Iuris Caesarei dell'Università di Bologna*, t. 1. 1378–1420, red. A. Sorbelli, Bologna 1938.
- Mansi G.D., *Sacrorum Conciliorum amplissima collectio*, t. 27, Venetiis 1784.

Nicolaus Panormitanus de Tudeschis, *Lectura super quinque libros Decretalium. Cum additionibus Antonii de Butrio, Bartholomaei de Bellincinis et aliorum et cum Casuum Bernardi Parmensis interpositione*, t. 1–7, Lugduni 1497-.

Paulus de Castro, *Consilia*, Venetiis 1580.

Literatura

Abraham W., *Udział Polski w Soborze Pizańskim (1409 r.)*, Kraków 1904.

Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego*, t. 2. *Średniowiecze*, Warszawa 2009.

Brojer W., *(Re)konstrukcja i nagana przeszłości: Hermeneutyka Pawła Włodkowica*, [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, red. H. Manikowska, t. 2, Warszawa 2018.

Calma C.E., *Odrębne notatki Mikołaja Kopernika w „Disputationes, quaestiones et Consilia” Fredericus Petruciusa oraz „Consilia” Antoniusa de Butrio. Analiza stylometryczna*, [w:] *Zapiski Mikołaja Kopernika w drukach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, red. T. Garwoliński, Olsztyn 2016.

Cengarle F., *Zur Rechtlichen Stellung des „Electus” zur Zeit des Abendländischen Schismas (1378–1417): Eine Bemerkenswerte Stellungnahme Antonio da Budrios*, [w:] *Germania et Italia. Liber Amicorum Hubert Houben*, t. 1, red. F. Filotico, L. Geis, F. Somaini, Salento 2024.

Condorelli O., *Antonio da Budrio e le dottrine conciliari al tempo del concilio di Pisa*, „*Rivista Internazionale di Diritto Comune*” 27, 2016.

Condorelli O., s.v. *Antonio da Budrio*, [w:] *Dizionario biografico dei giuristi (XI–XX secolo)*, red. M.L. Carlino, G. de Giudici, E. Fabbricatore, E. Mura, M. Sammarco, t. 1, Bologna 2013.

Dallari U., *I Rotuli dei lettori legisti e artisti dello Studio bolognese dal 1384 al 1799*, t. 1, Bologna 1888.

Delaruelle E., Labande E.R., Ourliac P., *L’Eglise au temps du grand schisme et de la crise conciliaire (1378–1449)*, [w:] *Histoire de l’Église, depuis les origines jusqu’à nos jours*, Paris 1962.

Fantuzzi G., *Notizie degli scrittori bolognesi*, t. 2, Bologna 1782.

Ferre B., *Antonio de Butrio*, [w:] *Juristas universales*, t. 1. *Juristas antiguos*, red. R. Domingo, Madrid 2004.

Fischer-Wollpert R., *Leksykon papieży*, Kraków 1996.

Garwoliński T., *Analiza księgoznawcza druków z zapiskami Mikołaja Kopernika*, [w:] *Zapiski Mikołaja Kopernika w drukach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, red. T. Garwoliński, Olsztyn 2016.

Ghirardacci C., *Della historia di Bologna*, t. 2, Bologna 1657.

Gieysztor A., *Management and Resources*, [w:] *A History of the University in Europe*, red. W. Rüegg, t. 1. *Universities in the Middle Ages*, red. H. de Ridder-Symoens, Cambridge 1992.

Guidi M., *La riflessione di Pietro da Ancarani tra gli anni 1405–1409: dalla via cessionis al concilium generale utriusque partis*, „*I quaderni del M. AE. S*” 21, 2023.

Kaczmarczyk A., *Cynus de Pistoia*, [w:] *Nauka i nauczanie prawa w dziejach*, red. T. Kruszewski, Wrocław 2011.

Kelly J.N.D., *Encyklopedia papieży*, Warszawa 2006.

Kumor B., *Historia Kościoła*, t. 4. *Jesień kościelnego średniowiecza*, Lublin 2001.

Labardi A., s.v. *Mattesillani, Matteo*, [w:] *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 72, Roma 2008.

Landau P., *Die Bedeutung der Kanonistik für die Karriere einer Aufsteigenden Bürgerschicht*, „*Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft*” 24, 1998.

Mazzanti G., *A proposito della Summula in foro poenitentiali di Bérenger Frérol e di due opere sulla confessione attribuite a Giovanni da Legnano e ad Antonio da Budrio*, „*Historia et ius — rivista di storia giuridica dell’età medievale e moderna*” 10, 2016.

- Mazzetti S., *Repertorio di tutti i professori antichi, e moderni, della famosa università, e del celebre istituto delle scienze di Bologna*, Bologna 1847.
- Murano G., *I consilia giuridici dalla tradizione manoscritta alla stampa*, „Reti Medievali Rivista” 15, 2014, nr 1.
- Murano G., s.v. *Antonio da Budrio (1358 ca.–1408)*, [w:] *Autographa I.2 Giuristi, giudici e notai (sec. XII–XV)*, red. G. Murano, Imola 2016.
- Padovani A., *Consilia e Tractatus di giuristi italiani negli anni del grande scisma (1405–1409)*, „Glossae. European Journal of Legal History” 10, 2013.
- Pancirolo G., *De claris legum interpretibus libri quatuor*, Lipsiae 1721.
- Pawluk T., *Z zagadnień kanonistyki polskiej*, „Prawo kanoniczne” 19, 1976, nr 3–4.
- Pennington K., *Nicholaus de Tudeschis (Panormitanus)*, [w:] *Niccolò Tedeschi (Abbas Panormitanus) e i suoi Commentaria in Decretales*, red. O. Condorelli, Roma 2000.
- Prosdocimi L., s.v. *Antonio da Budrio*, [w:] *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. 3, Roma 1961.
- Schulte J.F. v., *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts*, t. 2, Stuttgart 1877.
- Souchon M., *Die Papstwahlen, in der Zeit des Grossen Schismas. Entwicklung und Verfassungskämpfe des Kardinalates von 1378–1417*, t. 1, Braunschweig 1898.
- Spagnesi E., *Utiliter e doceri: atti inediti degli ufficiali dello Studio Fiorentino (1391–96)*, Milano 1979.
- Swanson R.N., *Universities, Academics and the Great Schism*, Cambridge 2002.
- Szczepeński S., *Antonius de Butrio — wcale nie taki nieznan (na marginesie artykułu ks. Tomasz Garwolińskiego)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2016, nr 1.
- Szymańska A., *Consilia a inne gatunki literatury prawniczej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 120, 2020, cz. 2.
- Szymańska A., *O znaczeniu Accursiusa i jego Glossa magna*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 19, 2019.
- Świeboda W., *Innowiercy w opiniach prawnych uczonych polskich w XV wieku. Poganie, żydzi, muzułmanie*, Kraków 2013.
- Tiraboschi G., *Storia della letteratura italiana*, Napoli 1777, t. 5.
- Valois N., *La France et le Grand Schisme d'Occident*, t. 3, Paris 1901.
- Vetulani A., *W sprawie skatalogowania pomników powszechnego prawa kanonicznego i literatury kanonistycznej, zachowanych w bibliotekach polskich*, „Nauka Polska” 17, 1933.
- Wojciechowski R., *Bartolus de Saxoferrato (1313/1314–1357)*, [w:] *Wybrane problemy nauki i nauczania prawa*, red. E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański, Opole 2010.
- Wojtkowski J., *Transliteracja, transkrypcja i przekład zapisków w drukach wykorzystywanych przez Mikołaja Kopernika*, [w:] *Zapiski Mikołaja Kopernika w drukach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, red. T. Garwoliński, Olsztyn 2016.

Strony internetowe

- Bio-Bibliographical Guide to Medieval and Early Modern Jurists* Antonius de Butrio, <http://ame-sfoundation.law.harvard.edu/digital/AntoniusDeButrio/AntoniusDeButrioMetadata.html>.
- http://legalhistorysources.com/Canon%20Law/PANORMITANUS.html#_ftref25a.
- [http://www.treccani.it/enciclopedia/matteo-mattesillani_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/matteo-mattesillani_(Dizionario-Biografico)/).

The life and works of Antonius de Butrio

Summary

One of the Italian canonists whose works contributed to the development of science was Antonius Butrigarius, who lived at the turn of the 14th and 15th centuries and was the author of exegetical writings on canon law (which were eagerly read and used in schools) and his teaching skills were highly regarded. His works were also well known in Poland, where the book collections of various libraries had steadily increased since the 13th century. Butrigarius' oeuvre also included treatises and *consilia*, for he was an advisor on legal matters, renowned for his professional thoroughness. The present study was created as part of a comprehensive research on legal advice and its authors in the medieval and early modern periods. The purpose of the article is to introduce the biography and works of this canonist, who also boasted knowledge of Roman law. Butrigarius lived and worked during the uneasy time for the Church of the Great Western Schism, in the resolution of which he was also involved, writing treatises and drafting legal opinions.

Keywords: Antonius Butrigarius, Antonio da Budrio, *consilia*, Great Schism